

ЛЕКСИЧНО НОВОУТВОРЕННЯ, СЕМАНТИЧНІ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ, ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНИХ ЯВИЩ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Висвітлено особливості лексико-семантичної системи мови, її відмінності від інших мовних систем. Розглянуто співвідношення понять "семантичні переосмислення", "лексичні новоутворення", "запозичення", які становлять основу інноваційних явищ лексико-семантичної системи української мови.

Аннотация. Освещены особенности лексико-семантической системы языка, ее отличия от других языковых систем. Рассмотрено соотношение понятий "семантические переосмысления", "лексические новообразования", "заимствования", которые составляют основу инновационных явлений лексико-семантической системы украинского языка.

Annotation. The article highlights the features of the lexical and semantic system of language and its difference from other language systems. The concepts of semantic reinterpretation, lexical neologisms, borrowings, which form the basis of innovative phenomenon of the lexical and semantic system of the Ukrainian language have been studied.

Ключові слова: лінгвістика, семантичне переосмислення, неологізм, новоутворення, запозичення, оказіоналізм.

Вивченням питань лексичних новоутворень, семантичних переосмишень, запозичень займалися видатні вчені, дослідники, зокрема: Русанівський В. М., Стишов О. А., Нелюба А. М., Струганець Л. В., Белозьоров М. В., Кисельов О. В., Зацний Ю. А., Лопатін В. В., Юрченко Т. Г., Лелека Т. О. та ін.

Мета статті – продемонструвати зростаючий інтерес до вивчення інноваційних явищ у мові загалом та понять "лексичні новоутворення", "семантичні переосмислення", "запозичення", які співвідносяться в аспекті дослідження словникового складу будь-якої мови та конкретної лексико-семантичної системи.

Говорячи про лексико-семантичну систему, якій властиві суттєві відмінності від інших систем мови, слушно зазначити про те, що, по-перше, вона є відкритою, незамкненою системою, оскільки лексичний склад – дуже рухомий і не піддається обчисленню. Рухомість словника, під якою слід розуміти не тільки появу нових, витіснених старих слів, а й зміну лексико-семантичної та синтаксичної сполучуваності слів, стилістичний їх перерозподіл, який пояснюється впливом позамовної дійсності.

По-друге, лексико-семантична система, на відміну від інших систем мови, характеризується неоднорідністю компонентів, що входять до її складу. Аналізуючи одиниці лексико-семантичної системи (семи, значення, слова, сполучення слів, групи слів), слід зазначити, що такою є її основна базисна одиниця лексико-семантичної системи – слово, яке має подвійну природу: є знаком реалії одночасно одиницею мови, а звідси неоднорідність зв'язків – суто мовній позамовній.

По-третє, лексико-семантична система не має чіткої організації. Це пояснюється тим, що не всі одиниці лексико-семантичної системи протиставлені одна одній, через що деякі з них підлягають однозначному розкладу на семи. Лексико-семантична система на думку М. Кочергана є синтезом смислових зв'язків, яку можна назвати синтезуючою, інтегральною системою [1]. Також слід зазначити, що лексико-семантична система – це єдина сфера мови, яка відкрита для різних індивідуальних утворень – незвичайних слів і словосполучень.

Говорячи про виникнення нових слів, новотворів та їх закріплення в словнику стверджують, що зареєстровані нові слова й нові значення старих слів – це "подвійний матеріал", який відображає процес подвійного розвитку будь-якої живої мови. Укладачі словника під новими словами розуміють як власне нові, вперше утворені або запозичені з інших мов слова, так і слова, відомі в російській мові і раніше, або які використовувалися обмежено, поза літературною мовою, або ті, які відійшли з активного вживання, а зараз стали до широкого вжитку.

Мовознавці пов'язують появу в лексичній системі мови таких понять, як лексичні новоутворення, семантичні переосмислення і запозичення ні з чим іншим, як з оновленням та збагаченням мови, які є її частиною, тісно переплітаються між собою, мають спільні та відмінні риси свого походження.

Дослідження лексико-семантичної системи має складний та багатоаспектний, послідовний підхід до розуміння понять, визначень, що виникають у самій мові. Характерним є той факт, що поява тих чи інших інноваційних мовних явищ може по-різному трактуватися серед різних мовознавців. Так, В. Русанівський пише, що до питання появи нових слів, а саме неологізмів, слід зважати на те, що такі лексичні одиниці з'являються в мові: по-перше, як власне новотвори – шляхом словотворення на основі наявних у мові морфем (це основний шлях: бюджетник, вогнеборець), переосмислення слова та лексикалізації словосполучення; по-друге, як відносні новотвори – внаслідок запозичення мовних одиниць з інших мов (бутик, ноутбук, айфон, у тому числі словотвірність семантичні калькування: євровалюта, швидка їжа) і переходу їх до загальнонародної мови з вулгарних стильових сфер [2].

Спираючись на визначення В. Русанівського щодо неологізмів, слід звернути увагу на те, що за своїм

інноваційне явище, поява якого постає гостро, з одного боку, у період бурхливих соціально-політичних та економічних змін у суспільстві (для української мови в ХХ ст. це був, насамперед, період після 1917 та 1990-ті рр.), з другого боку, у час формування літературної мови народу або її окремих стилів, коли зокрема, зростає роль свідомого, цілеспрямованого їх творення окремими особами [2]. Поширеною типологією нових слів є їх поділ на неологізми та okazіоналізми (Белозьоров М. В., Зацний Ю. А., Кисельов О. В., Лопатин В. В., Юрченко Т. Г. та ін.). Автор погоджується з Зацним Ю. А., що фактично всі нові одиниці починають своє життя як okazіоналізми, оскільки виникають саме в конкретному випадку мовлення.

Отже, зміни у лексико-семантичній системі відбуваються завдяки появі інноваційних новоутворень, які серед вітчизняних та зарубіжних мовознавців на різних етапах дослідження визначались як неологізми, okazіоналізми. Проте розрізняють два типи неологізмів: а) лексичні; б) семантичні. Лексичні неологізми – це слова, що утворюються заново з наявних у мові елементів за допомогою властивих цій мові словотворчих засобів. Семантичні неологізми – це відомі раніше слова, які в нових умовах набули нових значень. Саме для таких дериваційних okazіоналізмів-неологізмів характерні ненормативність, приналежність до мовлення (а не до мови), функціональна одноразовість, синхронно-діахронна дифузність, словотвірна похідність та експресивність.

Наявність запозиченої лексики в мові обов'язкова й закономірна, що обумовлено як екстралінгвальними факторами, так і самою природою мови як системи, тобто запозичення – це абсолютна мовна універсальність. Вагомість запозичених слів у лексичній системі кожної мови постійно зростає внаслідок формування глобального інформаційного простору, суспільних й економічних процесів, пов'язаних зі світовою інтеграцією. З розвитком науки і техніки в мові з'являється велика кількість складних слів або з будь-яким іншим характерним визначенням для цієї галузі. Так, Е. Володарська трактує запозичення як універсальне мовне явище, акцепцією однією мовою лінгвістичного матеріалу з іншої мови, як наслідок екстралінгвальних контактів між ними, що відрізняються за рівнем і формою [3].

Посилаючись на роботи В. Аристової, Л. Крисіна, Д. Лотте, Т. Лелека зазначає, що під запозиченням пропонується розуміти й сам процес переходу елементів з однієї мови в іншу [4]. Лінгвісти пропонують урахувати не лише можливість проникнення в рідну мову іншомовного слова або його внутрішньої форми, але й характер запозичення на різних його рівнях, вважаючи за доцільне називати запозиченням і процес переміщення різних елементів з однієї мови в іншу.

На думку автора, лексичні новоутворення, семантичні переосмислення і запозичення не можна ототожнювати одним поняттям неологізм, оскільки зазначені поняття є ширшими і становлять загальну позицію інноваційних явищ у мові. Слід зазначити, що за своєю похідністю та функціонуванням у лексико-семантичній системі ці поняття ідуть поруч, мають спільний напрям у своєму використанні у мові й досягненні єдиного результату, а саме збагачення та оновлення словникового складу будь-якої мови. За своєю природою лексичні новоутворення, семантичні переосмислення та запозичення – це ніщо інше, як інноваційне явище у мові, які виникають стихійно під впливом мовних, позамовних факторів, мають певні механізми щодо власного створення та пристосування у мові.

Отже, коректне розрізнення лексичного новоутворення, семантичного переосмислення та запозичення, на думку автора, можливе на базі такої мовної одиниці, як слово, оскільки воно, на відміну від інших мовних одиниць, може показати соціокультурні зміни, які мають своє відображення на його формі, змісті та значенні.

Наук. керівн. Архипенко Л. М.

Література: 1. Кочерган М. П. Про системність у лексиці та семантиці / М. П. Кочерган // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 4. – С. 38–45. 2. Русанівський В. М. Українська мова : енциклопедія. / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зябрюк – К. : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с. 3. Володарская Э. Ф. Заимствование как отражение русско-английских контактов / Э. Ф. Володарская // Вопросы языкознания. – № 4. – 2002. – С. 96–104. 4. Лелека Т. О. Особливості англо-американських запозичень в українській і російській мовах початку ХХІ століття на тлі процесу контактування мов : дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / Т. О. Лелека. – К. : Ірпінь, 2010. – 276 с. 5. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 2006. – 143 с. 6. Будагов Р. А. Человек и его язык / Р. А. Будагов. – М. : Велета, 1974. – С. 275–276. 7. Паламарчук Л. С. Лексико-семантичний розвиток мови / Л. С. Паламарчук // Мовознавство. – 1982. – № 4. – С. 3–7.